

Praktijktips voor ecologisch bermbeheer in Noord-Brabant

Praktijktips voor ecologisch bermbeheer in Noord-Brabant

Tekst

Anthonie Stip

Met medewerking van

Sascha van der Meer, Stef van Walsum (FLORON), Jeroen van Delft (RAVON), Johan van 't Bosch (EIS Kenniscentrum Insecten), Peggy Albers en Maaïke de Graaf (Bosgroepen-Zuid)

Rapportnummer

VS2024.043

Projectnummer

P-2018.052

Productie

De Vlinderstichting
Mennonietenweg 10
Postbus 506
6700 AM Wageningen
T 0317 46 73 46
E info@vlinderstichting.nl
www.vlinderstichting.nl

Mogelijk gemaakt door

Provincie Noord-Brabant

Deze publicatie kan worden geciteerd als

Stip, A. (2024). Praktijktips voor ecologisch bermbeheer in Noord-Brabant. Rapport VS2024.043, De Vlinderstichting, Wageningen.

Trefwoorden

Bermbeheer – biodiversiteit – Noord-Brabant – praktijktips – gefaseerd maaien

April 2024

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigden/of openbaar gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van De Vlinderstichting, noch mag het zonder een dergelijke toestemming gebruikt worden voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Inhoud

Praktijktips voor bermbeheer: introductie	4
1. Belang van bermen voor biodiversiteit.....	4
2. Maak een netwerk van leefgebieden	5
3. Biodiversiteit en verkeersdrukte.....	5
4. Omgaan met verruiging	6
5. Omgaan met bladval	8
6. Omgaan met Aziatische duizendknopen	8
7. Omgaan met begrazing.....	8
8. Omgaan met nieuwe maaimachines	10

Praktijktips voor bermbeheer: introductie

In het kader van het project Kwaliteitsimpuls voor ecologisch bermbeheer in Noord-Brabant zijn in de periode 2020-2021 bijeenkomsten geweest voor en met beheerders van bermen in de provincie. Tijdens een webinar en diverse veldbezoeken werden kennis en praktische inzichten uitgewisseld. Dit werd door beheerders en andere betrokkenen bij ecologisch bermbeheer in Noord-Brabant hoog gewaardeerd. Een aantal vragen en casussen kwam in diverse sessies terug. Dit document beschrijft deze vraagstukken en geeft praktische handvatten om ermee om te gaan. De beschreven situaties vormen een aanvulling op de eerder verschenen Veldgids ecologisch bermbeheer van FLORON en De Vlinderstichting. Het daar beschreven belang van gefaseerd beheer, aandacht voor speciale soortgroepen, doelgericht werken en monitoring wordt in dit document dus niet herhaald. Voor informatie over deze casussen verwijzen wij naar de [Veldgids ecologisch bermbeheer](#).

Figuur 1: Bermen, spoortaluds en dijken zijn belangrijke leefgebieden voor planten en dieren. Foto Anthonie Stip.

1. Belang van bermen voor biodiversiteit

Bermen, dijken en groenstroken zijn voor allerlei plant- en diersoorten belangrijk. Ze vormen de groenblauwe dooradering van onze landschappen, plekken die over het algemeen wat minder intensief gebruikt worden dan de rest van ons landschap. Daardoor lukt het tal van plant- en diersoorten om hun hele levenscyclus of een groot deel ervan in bermen en op dijken te voltooien. Voor sommige soorten zijn bermen de laatste refugia. Denk aan het in 2024 uit Nederland verdwenen donker pimperlblauwtje, die op één plek in een wegberm voorkwam. Of aan soorten als bokkenorchis die voornamelijk in bermen en op dijken te vinden is. Ook voor allerlei algemenere soorten zijn bermen cruciaal: bijvoorbeeld graslandvlinders en graslandplanten zoals het grasklokje. In goed beheerde bermen vind je ze nog.

2. Maak een netwerk van leefgebieden

Elke gemeente heeft bermen, elk waterschap heeft dijken in beheer en onderhoud. Het is kansrijk om ecologisch beheerde bermen en dijken aan te laten sluiten op bestaande landschapselementen zoals houtwallen, heggen, biodiverse erven en natuurgebieden. Op zo'n manier ontstaat een netwerk van leefgebieden voor planten en dieren.

Samenwerking met naburige overheden en terreineigenaren is hiervoor essentieel. Zoek elkaar op en stem doelen en beheer waar nodig op elkaar af.

Figuur 2: Druk verkeer heeft een negatieve impact op biodiversiteit in de berm, voornamelijk voor insecten. Brede bermen bufferen dit effect. Het is daarom nog steeds zinvol om aan ecologisch beheer te doen in bredere wegbermen en bermen met weinig verkeer op de weg. Foto Anthonie Stip.

3. Biodiversiteit en verkeersdrukke

Rekening houden met verkeersdrukke kan de biodiversiteitseffecten van ecologisch bermbeheer vergroten. Hoe doe je dat? Recent onderzoek in Zweden¹ laat zien dat de verkeersdrukke en de breedte van de berm een rol spelen. Kortgezegd komt het hierop neer dat langs drukke wegen met smalle bermen (<3m) het positieve effect van ecologisch beheer voor insecten meestal beperkt is. In brede bermen langs drukke wegen is het nog steeds zinvol ecologisch te beheren, omdat daar de breedte van de berm het negatieve effect van de verkeersdrukke op insecten buffert. Datzelfde geldt voor smalle(re) bermen met weinig verkeer: het aantal dode insecten door verkeer is beperkt en het ecologisch beheer stimuleert insecten. Voor de breedte van de weg geldt: hoe breder des te beter, maar smal is niet kansloos langs rustige wegen. De verkeersdrukke in deze studie varieerde van gemiddeld 90-5660 voertuigen per dag op wegen waar tenminste 50 km/u gereden werd.

¹ Horstmann et al. 2024. Traffic intensity and vegetation management affect flower-visiting insects and their response to resources in road verges. *Journal of Applied Ecology* 61: 1955-1967.

Figuur 3: Verkeersslachtoffer van een gewone oeverlibel. Foto Kars Veling.

4. Omgaan met verruiging

Een veelgehoord argument tegen gefaseerd maaibeheer is verruiging van de vegetatie. In de terreindelen die ongemaaid blijven, kunnen stikstofminnende plantensoorten gaan domineren. Ook kan boomopslag van bijvoorbeeld zwarte els, berk of wilg optreden. Hoewel deze verruiging lokaal inderdaad kan optreden, zijn er ook enkele nuances bij te plaatsen.

Figuur 4: Gefaseerd gemaaid fluitenkruid, een verruigingsindicator. Enige verruiging van de vegetatie is vaak prima acceptabel. Foto Kars Veling.

Ten eerste wordt de verruiging van de vegetatie veelal veroorzaakt door stikstofdepositie uit landbouw, verkeer en industrie en meestal niet direct door het ongemaaid blijven van

de vegetatie. Dit onderstreept dus de noodzaak van effectieve bronmaatregelen tegen uitstoot van ammoniak en stikstofoxiden. Ten tweede is er een interactie met de maaifrequentie. In terreinen die tweemaal per jaar gemaaid worden is verruiging zelden een groot knelpunt, omdat overstaande delen gedeeltelijk bij de volgende maaibeurt alsnog gemaaid worden (advies: maximaal de helft van het overstaande deel). Alleen in terreinen met een extensief beheer van maximaal één maaibeurt per jaar kan verruiging een grotere rol spelen. Ten derde hebben weersomstandigheden invloed op verruiging: in droge jaren is verruiging vaak beperkt, in natte groeizame jaren kan het snel optreden door verhoogde mineralisatie in de bodem, zeker na één of meer droge jaren. Tenslotte is enige verruiging doorgaans acceptabel: de overstaande delen maken het immers voor tal van insecten mogelijk om hun levenscyclus in de berm te voltooien, wat hen zelden zou lukken bij 100% maaien en afvoeren. De voortdurende afnames van insectenpopulaties maken het noodzakelijk om gefaseerd beheer toe te passen. Alleen met ongemaaide refugia is het mogelijk dat er voldoende insecten overleven na een maaibeurt om een volgend groeiseizoen nog steeds een lokale populatie te hebben. Enige verruiging van de vegetatie moet hiertoe voor lief genomen worden. Toch blijft het noodzakelijk om de verruiging van de vegetatie goed te volgen: té ruig is namelijk ook niet optimaal voor veel insectensoorten. Vooral omdat zonlicht en zonnewarmte te weinig de bodem bereiken, wat voor dieren die van zonnewarmte afhankelijk zijn een probleem kan vormen. Bovendien laat verregaande verruiging de karakteristieke vegetatie van een berm uiteindelijk verdwijnen. Het is daarom raadzaam om verruiging zowel door de jaren heen alsook in het seizoen in de gaten te houden. Een praktisch handvat kan zijn om verruiging op ca. 10% van het oppervlak te accepteren, op een schaalniveau van maximaal 500m berm.

Figuur 5: Maai altijd gefaseerd, laat 15-30% van de vegetatie ongemaaid bij elke maaibeurt, op kleine schaal van 100-500m. Laat structuurrijke en bloemrijke delen als eerste overstaan. Foto Kars Veling.

5. Omgaan met bladval

In de herfst valt het blad van loofbomen. Bij bomen in bermen kan dit effect hebben op het leven in de berm. De kwaliteit van het blad is afhankelijk van de boomsoort. Sommige boomsoorten, zoals de iep of linde, hebben voedselrijk en makkelijk verteerbaar blad. Hierdoor kan het blad snel opgenomen worden in het bodemvoedselweb van de berm, mits het blad blijft liggen. Het kan de bodem verrijken met voedingsstoffen. Soms leidt dit tot verruiging van de vegetatie, vooral op plekken met extensief beheer op toch al voedselrijke bodems. Van andere boomsoorten is het blad minder goed verteerbaar, zoals van beuk of eik. Het blad kan de bodem verzuren, wat de kieming van kruidachtigen kan beperken. Het verwijderen van blad, of nog beter: lokaal op hopen verwerken, kan dan een werkbare oplossing zijn. Het is goed om te realiseren dat blad ook een huis vormt voor allerlei dieren: tal van soorten micronachtvlinders leven als larve in het bladgroen, ze 'mineren'. In blad dat van de bomen valt, zijn ze vaak nog aanwezig. Opruimen van blad, betekent dan ook opruimen van deze insecten en hun parasieten. Een praktisch handvat kan zijn om in waardevolle, soortenrijke vegetaties onder bomen het blad wel zoveel mogelijk te verwijderen in de herfst. Blad kan lokaal op hopen verwerkt worden, om het insectenleven in de bladeren de kans te geven hun levenscyclus te voltooien. In algemene bermvegetaties met bomen kan blad deels worden opgeruimd en deels blijven liggen. Zo kan de variatie gemaximaliseerd worden en krijgen insecten in bladeren alsnog een kans.

6. Omgaan met Aziatische duizendknopen

Invasieve exoten zoals Aziatische duizendknopen kunnen snel overheersen in vegetaties. Uit een klein stukje plant kan bovendien al een nieuwe groeiplaats ontstaan. Bij werkzaamheden in bermen is het daarom cruciaal om groeiplaatsen van Aziatische duizendknopen niet mee te beheren en om met 'onbesmette' maaimachines te werken. Verder is het noodzakelijk om alleen met schone grond die vrij is van resten van deze invasieve exoot te werken als er grond wordt aangebracht of verplaatst. Voor bestrijding van Aziatische duizendknopen zijn verschillende methoden, die variëren in hun effectiviteit. Het kennisnetwerk invasieve exoten zet alle informatie op een rij in [handige factsheets](#).

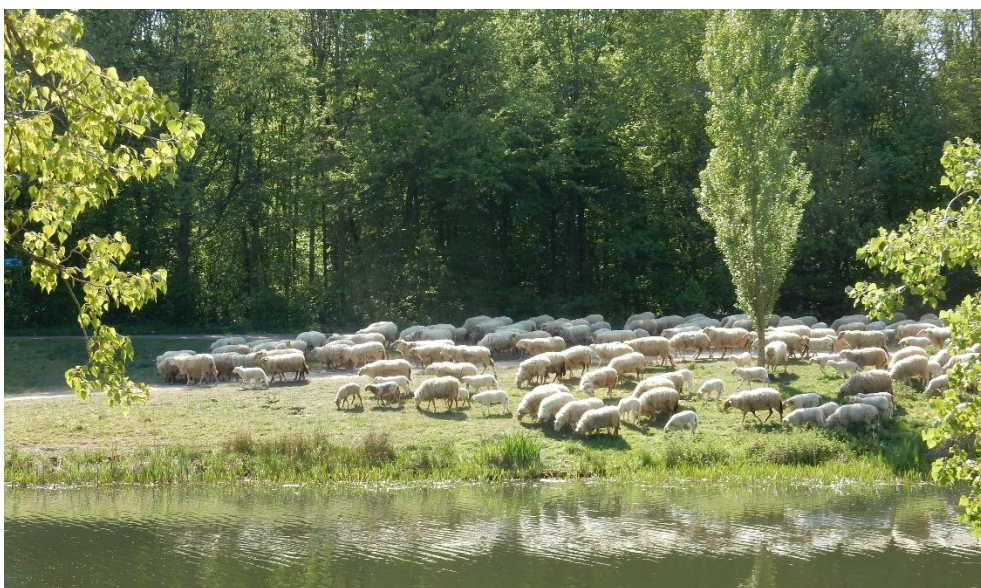
7. Omgaan met begrazing

Begrazing komt vaker voor op dijken dan in wegbermen, maar lokaal gebeurt het ook in wegbermen. Vooral middels de inzet van een schaapskudde. Dat kan goed uitpakken voor de biodiversiteit, maar dat is niet altijd het geval. Begrazing kan ook funest uitpakken voor zowel planten- als diersoorten.

Figuur 6: Een wegberm door schapen begraasd. Merk op dat hier een structuurrijk deel van de berm is uitgerasterd. Begraasde deel is volledig kortgegrasd. Foto Anthonie Stip.

Van belang zijn de graasdruk, het soort grazer, de timing van de begrazing en de fasering. Om met dat laatste te beginnen: ook bij begrazing is het overlaten van onbegaasde delen die als refugium dienen essentieel. Net als bij gefaseerd maaibeheer is 15-30% onbegaasd laten op een schaal van maximaal 500m tussen de onbegaasde delen (minder is beter) een praktisch handvat. Streef daarbij naar het maximaliseren van structuurvariatie, in ruimte en tijd. Verder is het belangrijk om de graasdruk beperkt te houden en een schaapskudde maar korte tijd (max 1 dag) op een terrein te laten grazen. Op dijken zijn er lokaal positieve ervaringen met kortdurende drukk begrazing van schapen aan de start van het groeiseizoen (april), waardoor vergrassing tegengegaan wordt. Schapenbegrazing in mei, juni en juli is af te raden omdat het sterk negatief kan uitpakken voor de overleving van insecten. Schapen grazen kort bij de grond (ca+2cm) in tegenstelling tot runderen (ca +6cm). Het type grazer maakt daarom ook verschil in de impact op de vegetatie. Over het algemeen geldt voor bermen: begraas ze alleen als begrazingsgevoelige plant- en diersoorten afwezig zijn. En werk altijd gefaseerd. Meer tips over begrazing en vlinders staan [hier](#).

Figuur 7: Kortdurende schapenbegrazing aan de start van het groeiseizoen pakt lokaal goed uit voor biodiversiteit. Vaak is echter de graasdruk te hoog en grazen schapen alles kort, zonder overstaande delen. Foto Kars Veling.

Figuur 8: Innovaties bij maaimachines dienen altijd getoetst te worden op hun ecologische effectiviteit, alvorens ze ingezet kunnen worden bij ecologisch beheer. Foto Anthonie Stip.

8. Omgaan met nieuwe maaimachines

Door innovatie komen er nieuwe maaimachines op de markt. Zijn ze in te zetten voor ecologisch beheer? Om daar achter te komen heeft De Vlinderstichting een toets ontwikkeld die de ecologische prestaties van een maaimachine meet. Er wordt aan de hand van insectenmodellen (bijenwasstaafjes van verschillende grootte) bepaald hoeveel insecten er overleven na een maaibeurt. Dit gebeurt in een proefopstelling buiten. Als de maaimachine in dezelfde werkgang als het maaien ook het maaisel afvoert, wordt ook bepaald hoe effectief het afvoeren van de vegetatie gebeurt. Voor zowel de overleving van insectenmodellen als de afvoer van het maaisel gelden minimumcriteria. Meer informatie is te vinden op de [website](#) van De Vlinderstichting.

